

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj 26. oktobra 2010. godine, donijela je

ODLUKU

I

Historijsko područje – Prahistorijska gradina i nekropola sa stećcima Ravanjska Vrata (Donja i Gornja nekropola), općina Kupres, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čine: grobovi i 68 stećaka (Donja nekropola 43 stećka, Gornja nekropola 25).

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru koji obuhvata k.č. 75/110, 3088/4 i 3088/5, z.k. uložak broj 360, posjedovni list broj 270, k.o. Ravno, općina Kupres, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

S ciljem trajne zaštite na prostoru definiranom u tački I stav 3. ove odluke, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- dopušteni su isključivo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, uključujući i one koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine;
- nije dopušteno čišćenje stećaka od lišaja i mahovine;
- izuzetno od prethodne alineje, dopušteno je čišćenje stećaka u slučaju da je ono neophodno za istraživanje epigrafskih ili dekorativnih elemenata stećka, uz

prethodno izrađen elaborat i odobrenje nadležnog ministarstva. Elaborat treba biti zasnovan na biološkim, hemijskim, fizičkim i drugim analizama za koje konzervator utvrdi da su neophodne, te sadržavati odgovarajuće konzervatorske mjere i procjenu utjecaja načina čišćenja na kamen;

- područje predstavlja potencijalni arheološki lokalitet, pa je prilikom obavljanja istražnih radova obavezno osigurati prisustvo arheologa;

- nije dopušteno odlaganje otpada.

Vlada Federacije dužna je posebno osigurati provedbu sljedećih mjera:

- izradu geodetskog snimka postojećeg stanja;

- izradu Plana sanacije, restauracije i konzervacije lokaliteta;

- izradu Plana upravljanja lokalitetom.

Prva faza izrade detaljnog Plana upravljanja podrazumijeva izradu projekta čišćenja nekropole sa **hitnim mjerama zaštite**, koje uključuju čišćenje i uređenje nekropole kako bi se utvrdio tačan broj stećaka, njihove dimenzije, položaj i identifikiranje ukrasa.

IV

Svi pokretni nalazi, koji u toku arheološkog istraživanja budu nađeni, bit će pohranjeni u najbližem muzeju koji ispunjava kadrovske, materijalne i tehničke uvjete ili u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, obrađeni i prezentirani na odgovarajući način.

Sav pokretni i nepokretni arheološki materijal koji bude nađen u toku arheoloških istraživanja neophodno je stručno obraditi.

Arheolog – voditelj arheoloških istraživanja dužan je nakon izvršenih arheoloških radova podnijeti izvještaj Komisiji i instituciji koja je obavila istraživanja.

Arheolog – voditelj arheoloških istraživanja mora imati na raspolaganju sav pronađeni pokretni i nepokretni arheološki materijal dok traje istraživanje i dok ne završi izvještaj, a najduže za period od tri godine.

Paralelno s izvođenjem arheoloških istraživanja, neophodna je sukcesivna konzervacija nepokretnih nalaza na lokalitetu i konzervacija pokretnog arheološkog materijala i njegovo pohranjivanje u odgovarajuće prostore (depoje).

Nakon dostavljanja izvještaja o provedenom istraživanju, Komisija će utvrditi pokretne nalaze na koje će biti primjenjivane mjere zaštite koje Komisija utvrđuje.

Iznošenje pokretnih nalaza iz stava 1. ove tačke iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Izuzetno od odredbe stava 7. ove tačke, ukoliko voditelj istraživanja utvrdi da je neophodna obrada nekog nalaza van zemlje, dokaze o tome će prezentirati Komisiji, koja može dopustiti privremeno iznošenje nalaza iz zemlje pod detaljno utvrđenim uvjetima njegovog iznošenja, postupanja s njim u toku boravka van zemlje i njegovog povrata u Bosnu i Hercegovinu.

V

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno - planski akti u dijelu u kojem su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VI

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona,

gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VII

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u tač. II - VI ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (www.kons.gov.ba).

IX

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajuća Komisije

Amra Hadžimuhamedović

Broj: 05.1-02.3-71/10-37
26. oktobra 2010. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2. stava 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Predsjednica Komisije za zaštitu prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa Općinskog vijeća Kupres, gđa Blanka Magaš, podnijela je dana 30. 09. 2010. godine prijedlog/peticiju za proglašenje Nekropole sa stećcima Ravanjska Vrata (Donja i Gornja nekropola), općina Kupres, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Oblast Kupresa, kao i nešto južnije Duvanjsko polje krasi tzv. dalmatinski tip sljemenjaka, koji se izvorno javlja u kasnosrednjovjekovnim grobljima Cetinske i Imotske krajine, prethodeći pojavi ovog oblika u poljima zapadne i jugozapadne Bosne. Dok je ovaj tip stećka karakterističan za srednji tok rijeke Cetine, stećci gornjeg toka navedene rijeke, stilskim i tipološkim odlikama vežu se za nadgrobnike Knina i Drniša u Hrvatskoj i Livanjskog polja u Bosni i Hercegovini.

Nekropola sa stećcima Ravanjska Vrata nalazi se na samim Ravanjskim Vratima - prolazu, koji spaja Vukovsko i Ravanjsko polje. Nekropola broji ukupno 68 stećaka (Donja nekropola 43 stećka, a Gornja 25).

Najčešći motivi su vrpce i bordure, rozete, križevi i polumjeseci, a potom se javljaju biljne stilizacije u vidu ljljana, scene lova i kola, ruka s mačem, 2 žene, čovjek s konjem, povijena lozica i tordiran kružni vijenac.

Na uzvišenju Crljenac, na kojem je smještena Gornja nekropola, nalazi se prahistorijska gradina, a kamenolom za stećke bio je u neposrednoj blizini.

II - PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis, arhitektonski snimak i fotografije;
- uvid u sadašnje stanje dobra;
- kopiju katastarskog plana;
- zemljišno-knjižni izvadak;
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištene dokumentacije u okviru ove odluke.

Prema odredbi člana V stav 2. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 37. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke

o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, podnosiocu peticije, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove. U skladu s tim, Komisija je dopisom broj: 05.1-35.2-10/10-190, od 05.10.2010. godine zatražila dostavljanje dokumentacije i stavova u vezi sa proglašenjem nekropole sa stećcima Ravanjska Vrata, općina Kupres, nacionalnim spomenikom BiH od: Općine Kupres, Organa uprave nadležnog za poslove urbanizma i katastra, Zemljišno-knjižnog ureda Općinskog suda, Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta i Federalnog ministarstva prostornog uređenja. Nakon toga, Komisiji je dostavljena sljedeća dokumentacija:

- dopisom broj: 07-40-4-3850-1/10, od 13.10.2010. godine Zavod za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta obavijestio nas je da dobro, pod nazivom: Ravanjska Vrata 1, Mušići, općina Kupres, nije bilo štice;
 - Komisija je dopisom broj: 05.1-36.1.7/11-110, od 22.09.2011. godine zatražila kopiju katastarskog plana šireg obuhvata, te zemljišno-knjižni uložak za k.č. na kojoj je ista smještena, od Općine Kupres, Organa uprave nadležnog za poslove urbanizma i katastra, Zemljišno-knjižnog ureda Općinskog suda;
 - dopisom broj 068-2-Rz-11-000418, od 29.09.2011. godine dostavljeni su zemljišno-knjižni ulošci za tražene k.č., od Općinskog suda u Livnu, Odjeljenja suda u Tomislavgradu, Zemljišnoknjižnog ureda;
 - dopisom broj 05/2-30-1-834/11, od 23.09. 2011. godine, dostavljena je kopija katastarskog plana za k.č. 75/110, k.č. 3088/4 i k.č. 3088/5, od strane Općine Kupres, Organa uprave nadležnog za poslove urbanizma i katastra;
 - Do momenta donošenja odluke nije dobijen stav vlasnika.
- Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Nekropola sa stećcima nalazi se na samim Ravanjskim Vratima - prolazu od oko 100 m širene, između Gradca (završetka Ravašnice) i Gradine, koji spaja Vukovsko i Ravanjsko polje.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji koja obuhvata k.č. 75/110, k.č. 3088/4 i k.č. 3088/5, z.k. uložak broj 360, posjedovni list broj 270, k.o. Ravno, općina Kupres, Federacija BiH, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Zbog oštre klime ovaj kraj čini se nepogodan za stalno ljudsko obitavanje, ali materijalni ostaci, na različitim položajima diljem Kupreške Visoravni, vrlo su uvjerljivi dokazi da je život ovdje tekao od prahistorije do današnjih dana. Brojnošću prednjače prahistorijski objekti: gradine na Poganoj Glavici, Velika i Mala Gradina u Vrilima, gradina na Crljencu, u Ravnom, kameni tumuli na Jeljanu i na Dvorišćima, zemljani tumuli na Kupreškom polju, te pedesetak skupina s preko tisuću stećaka.

Najznamenitiji arheološki nalaz s područja Kupresa potječe iz zemljanog

tumula iz Pustopolja nadomak Gornjeg Malovana, datiran oko 1800. godine p. n. e.¹

Od antičkih objekata na kupreškoj visoravni zanimljivi su tragovi rimskih cesta koje su se ondje u priličnoj dužini dobro očuvale.² U ovom kraju dobro je poznata rimska cesta koja pod imenom Solarskog puta povezuje dolinu Janja s dolinom Rame. Ova je cesta u rimsko doba imala nesumnjivo transverzalni značaj na magistralu Tomislavgrad-Bugojno.

Potez ceste od Vagnja do Varvare-Rumboka još je u upotrebi, iako se on danas ne drži posvuda stare trase, već je mjestimično napušta i po nekoliko desetina metara daleko. Danas napušteni dio rimske ceste sjeverno od Gornjeg Malovana može se još vrlo dobro pratiti.

Prilikom gradnje ceste Bugojno-Livno. 1892 godine na mjestu gdje je prokop Velika Vrata nađeni su zatrpani ostaci jedne rimske kuće koja je služila kao stražarnica. Pored cigle nađeni su novac, fibula, stilus i prsten.³

Postoji podatak da je 1447. godine iz bosanske biskupije poslana molba Papi da (iz)da oprost za crkvu Presvetog Trojstva u Vriliima, tj. u Otinovcima⁴

M. Batinić u „Djelovanju franjevaca u BiH“, iz 1855. godine, sv. I, str. 102, navodi da je kralj Stjepan Tomaš, da bi dokazao svoju privrženost rimokatoličkoj crkvi, podizao nove crkve i nabavljao crkveno ruho, ali u napomeni kaže da bi ova Vrila mogla biti kod Tešnja, jer do tada ostaci crkve nisu pronađeni. Godine 1887. otinovački župnik Vladimir Dolić otkrio je ostatke crkve Presvetog Trojstva.⁵

Srednjovjekovni trgovački put koji je povezivao Split s dolinom Vrbasa, a prolazio je kroz Kupres, išao je slično kao današnji put, odnosno kao i rimski (Stražanj-Malovani-Kupreško polje-Kupres-Velika Vrata).

Mletački diplomata Katarin Zeno u svom putopisu iz 1550. godine, spominje Kupres kao kastel Cuprus.

U turskom periodu Kupres je bio utvrđeni grad s tri kule (tabije).⁶

Prema H. Kreševljakoviću, Kupres je bio varošica nastala sredinom XVII stoljeća, koja je u XVIII stoljeću bila utvrđena i 1840. godine napuštena.

Oblast visokih polja, Kupreškog, Riličkog, Vukovskog i Ravanjskog, s preko 40 nekropola i više primjeraka izdvojenih spomenika, s evidentiranih 1055 stećaka, reprezentativna je i najbolje istražena oblast zapadne Bosne.⁷ Kako u ukupnom zbiru, tako i na većini pojedinačnih nekropola dominiraju ploče; sanduci su u prosjeku manjih dimenzija i tek manji broj je s postoljem, dok je nesrazmjerno malo sljemenjaka. Ornamentika kupreških stećaka relativno je bogata i obuhvata tzv. čiste ukrase, socijalne i religijske simbole, te figuralne predstave: bordure, stiliziran ljiljan, rozete, zvijezdu, polumjesec, križ, tordirano uže, ruku s mačem, štit s mačem, mač, arkade, djejdovski štap, ruke, sidro, turnir, kolo, lov, pojedinačne ljudske figure, figure životinja, te ostale scene.

Kupreške nekropole obično su smještene pored ranijih rimskih i srednjovjekovnih puteva, na zemljenim humkama i tumulima. Oblast Kupresa kao i nešto južnije Duvanjsko polje, prema tvrdnji autora Ante Miloševića, krasi *dalmatinski*

¹ Maja, Petrincec. Prapovijesno razdoblje, Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu, Livno: 1999, str. 21.

² Đuro, Basler. Kupres, U Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. 8, Sarajevo: 1953, str. 338.

³ Šefik, Bešlagić. Kupres, Srednjovjekovni nadgrobni spomenici, Sarajevo: 1954, str. 156.

⁴ Šefik, Bešlagić. Nav. dj., Sarajevo: 1954, str. 157. (Fermendžin, Actae Bosnae, 204-205)

⁵ Više o ovoj crkvi pogledati u odluci: Arheološko područje – Otinovci s ostacima crkava iz V, XV i XIX stoljeća, općina Kupres (odluka broj: 05.1-2-142/07-4, donesena na 35. sjednici, održanoj od 20.-27.11.2007, “Službeni glasnik BiH”, broj 89/09).

⁶ Šefik, Bešlagić. Nav. dj., Sarajevo: 1954, str. 158.

⁷ Dubravko, Lovrenović. Stećci, Bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka. Sarajevo: Rabic, 2009, str. 205.

*tip*⁸ sljemenjaka koji se izvorno javlja u kasnosrednjovjekovnim grobljima Cetinske i Imotske krajine, prethodeći pojavi istog oblika u poljima zapadne i jugozapadne Bosne. U prostornom rasporedu sljemenjaka *dalmatinskog tipa* uočljiva je njihova koncentracija u dvije regije, Trilj-Imotski i Duvno-Kupres.⁹

2. Opis dobra¹⁰

Donja nekropola nalazi se na samim Ravanjskim Vratima i broji 43 stećka, a na nju se neposredno nadovezuje Gornja nekropola s 25 stećaka. Južno od ove nekropole za oko 800 m nalazi se nekropola na Trišića njivi, a sjeverno, na Vukovskoj strani, također za oko 800 metara daleko, smještena je nekropola Konopi.

Opis stećaka (Donja nekropola):

Stećak br. 1, dimenzija: 165x77x24 cm, nagnut, dijelom u zemlji.

Stećak br. 2, utonuo, većim dijelom prekriven nanosom zemlje.

Stećak br. 3, mali sanduk, dimenzija: 75x41x32 cm, obrastao lišajevima.

Stećak br. 4, sanduk, dimenzija: 160x100x 32 cm, popucala gornja ploha, mjestimično obrastao mahovinom i lišajevima.

Stećak br. 5, sanduk, dimenzija: 168x105x60 cm, nakošen, tone, obrastao lišajevima.

Stećak br. 6, utonuo, oštećen, amorfno oblika.

Stećak br. 7, sanduk, dimenzija: 155x95x 40 cm, ukrašena gornja ploha, ali je motiv nerazpoznatljiv, oštećen, obrastao lišajevima.

Stećak br. 8, sanduk, dimenzija: 170x115x35 cm, gornja ploha u potpunosti ispucala, mjestimično obrastao mahovinom i lišajevima.

Stećak br. 9, sljemenjak, dimenzija: 123x 150x86 cm, oboren, mjestimično obrastao mahovinom i lišajevima, na široj bočnoj strani jedva vidljiv ukras trake oivičene uzdužnim udubljenim linijama, između kojih se provlači također udubljena cik-cak linija.

Stećak br. 10, sanduk, dimenzija: 120x68x95 cm, popucalih ploha, mjestimično obrastao mahovinom i lišajevima.

Stećak br. 11, utonuo, popucala gornja ploha, obrastao lišajevima.

Stećak br. 12, utonuo, gornja ploha popucala, obrastao lišajevima.

Stećak br. 13, utonuo, amorfan.

Stećak br. 14, utonuo, prekriven nanosom zemlje.

Stećak br. 15, ploča, dimenzija: 170x80x15 cm, teško oštećen dio gornje plohe, ukras vidljiv u tragovima (traka oivičena dvjema linijama unutar kojih su kose crte).

Stećak br. 16, utonuo.

Stećak br. 17, ploča, dimenzija: 100x95x25 cm, obrastao lišajevima.

Stećak br. 18, visoki sanduk, dimenzija: 105x185x70 cm, prevrnut, oštećen, mjestimično obrastao mahovinom i lišajevima, nekadašnji ukrasi slabo vidljivi (neprepoznatljivi).

Stećak br. 19, sanduk, dimenzija: 210x90x30, nagnut, oštećena gornja ploha.

Stećak br. 20, mali sanduk, dimenzija: 105x65x30, obrastao lišajevima.

Stećak br. 21, sljemenjak, dimenzija .135x120x68 cm, oboren, nerazpoznatljiv nekadašnji ukras.

Stećak br. 22, visoki sanduk, dimenzija: 135x80x55 cm, popucale vidljive plohe.

Stećak br. 23, utonuo, oštećena gornja ploha.

Stećak br. 24, utonuo, oštećena gornja ploha.

⁸ Dubravko, Lovrenović. Nav.dj., Sarajevo: 2009, str. 208.

⁹ Dubravko, Lovrenović. Nav.dj., Sarajevo: 2009, str. 208.

¹⁰ Zbog trenutnog i promijenjenog stanja na nekropoli, u tekstu odluke je sadašnje stanje, a prijašnje stanje pogledati u tekstu Šefika Bešliagića: Kupres, Srednjovjekovni nadgrobni spomenici, Sarajevo: 1964.

Stećak br. 25, utonuo, oštećena gornja ploha.
Stećak br. 26, sanduk, dimenzija: 150x70x48, pukao na dva dijela.
Stećak br. 27, utonuo, popucala gornja ploha.
Stećak br. 28, vidljivih dimenzija: 155x75 cm, tone.
Stećak br. 29, gotovo u potpunosti utonuo i prekriven nanosom zemlje.
Stećak br. 30, sanduk, dimenzija: 180x100x40 cm, jako oštećenih svih ploha.
Stećak br. 31, utonuo, prekriven gotovo u potpunosti nanosom zemlje.
Stećak br. 32, utonuo, oštećena gornja ploha (popucala cijelom površinom).
Stećak br. 33, tone, oštećen.
Stećak br. 34, utonuo, popucala gornja ploha, amorfan.
Stećak br. 35, sanduk, dimenzija: 160x70x40 cm, oštećena gornja ploha.
Stećak br. 36, tone, nagnut, oštećena gornja ploha, obrastao lišajevima.
Stećak br. 37, sanduk, dimenzija: 160x120x35, obrastao lišajevima.
Stećak br. 38, sanduk, dimenzija: 170x98x46 cm, obrastao lišajevima.
Stećak br. 39, sanduk, dimenzija: 180x128x42 cm, oštećena gornja ploha i ugaoni spojevi stećka, obrastao lišajevima.
Stećak br. 40, sanduk, dimenzija: 190x145x50 cm, mjestimično obrastao mahovinom i lišajevima, na gornjoj plohi jedva vidljivi tragovi nekadašnjeg ukrasa (traka oivičena dvjema udubljenim linijama i cik-cak linijom između).
Stećak br. 41, sljemenjak, dimenzija: 170x128x85 cm, obrastao mahovinom, ukrašen: traka s cik-cak linijama horizontalno se proteže na sve četiri strane na krovu sljemenjaka, na jugozapadnoj strani, na široj bočnoj strani plastično prikazana scena lova: lovac na konju, u ruci mu je koplje koje baca na jelena; za jelenom trči pas.
Stećak br. 42, ploča, dimenzija: 170x80x25 cm, pukla na dva dijela po sredini.
Stećak br. 43, sanduk, dimenzija: 155x86x36 cm, nagnut, tone, popucala gornja ploha.

Gornja nekropola se neposredno nadovezuje na Donju. Smještena je na uzvišenju Crljenica, 50-ak metara zapadno od opisane, Donje nekropole. Na nekropoli je smješteno 25 stećaka, bez određenog sistema po pravcu istok-zapad. Oko nekropole, na sve strane, ima dosta većeg i manjeg kamenja, tako da su stećci uklopljeni u okolinu.

Opis stećaka (Gornja nekropola):

Stećak br. 1, utonuo, oštećena gornja ploha, obrastao lišajevima.
Stećak br. 2, utonuo, oštećena gornja ploha, obrastao mahovinom i lišajevima.
Stećak br. 3, gotovo u potpunosti prekriven nanosom zemlje.
Stećak br. 4, gotovo u potpunosti prekriven nanosom zemlje.
Stećak br. 5, vidljivih dimenzija: 200x100 cm, nagnut, oštećene gornje plohe (popucale).
Stećak br. 6, prevrnut stećak čiji brid dužine 175 cm, viri iz zemlje.
Stećak br. 7, sljemenjak, gotovo u potpunosti utonuo, iz zemlje se vidi još samo krov sljemenjaka, vidljiv ukras plastičnog križa na krovu.
Sljemenjak br. 8, sanduk, dimenzija: 175x85x40 cm, oštećena gornja ploha, obrastao lišajevima, jedva vidljiv plastičan ukras ruke i polumjeseca.
Stećak br. 9, sanduk, prevrnut, dužina brida koji viri iz zemlje 170 cm.
Stećak br. 10, utonuo, oštećena gornja ploha, obrastao mahovinom i lišajevima.
Stećak br. 11, utonuo, oštećena gornja ploha, obrastao mahovinom i lišajevima.
Stećak br. 12, sljemenjak na odvojenom postolju, dobro obrađen, prema dolje nešto uži, dimenzija: 160x134x88 cm, obrastao lišajevima, utonuo prema južnoj strani. Krov sljemenjaka je blago povijen i prema čeonim i bočnim stranama ima strehu, ukrašen. Na jugoistočnoj bočnoj strani plastično je prikazan turnir. Oba viteza su na konjima, a

predstava je smještena unutar arkada. Na sjeverozapadnoj bočnoj strani također plastično, prikazana je scena s dvije ljudske figure, u arkadama. Na jugozapadnoj čeonj strani, koja je nešto grublje klesana i napukla, plastično je prikazana stilizirana biljka (dvije linije, koje se povijaju prema vani, potom prema unutra, i opet prema vani, a završavaju trolistom). Ukras sa suprotne uže, strane više nije raspoznatljiv.

Stećak br. 13, gotovo u potpunosti prekriven nanosom zemlje.

Stećak br. 14, gotovo u potpunosti prekriven nanosom zemlje.

Stećak br.15, sljemenjak, prevrnut, na bočnoj široj strani jedva vidljiv ukras (turnir dvojice vitezova).

Stećak br. 16, gotovo u potpunosti prekriven nanosom zemlje, gornja ploha obrasla lišajevima.

Stećak br. 17, nagnut, gotovo u potpunosti prekriven nanosom zemlje, gornja ploha obrasla lišajevima.

Stećak br. 18, nagnut, tone, obrastao lišajevima.

Stećak br. 19, sljemenjak na odvojenom postoljem, dobro obrađen, prema dolje nešto uži, dimenzija: 182x120x100 cm, obrastao lišajevima, ukrašen. Na jugoistočnoj bočnoj strani plastično je prikazan turnir u arkadama (vrlo sličan prikaz na stećku broj 12). Na krovnoj plohi jedva vidljivi zvijezda i polumjesec. Na jugozapadnoj čeonj strani plastično je prikazan veliki istokračan trougao čiji se gornji vrh produžava u peroliko isklesan ukras. Krakovi trougla, prije vrha, prelaze u 2 zmijolike linije koje se šire, zavijaju odozgo, onda se sužavaju, povijajući dolje, prema vani, pa se završavaju u formi trolista. Unutar trougla isklesan je križ, čiji se donji krak račva.

Stećak br. 20, sanduk, dimenzija: 180x95x50 cm, oštećena gornja ploha, ukras na gornjoj plohi jedva primjetan (plastično izveden križ).

Stećak br. 21, sljemenjak, prevrnut, popucalih ploha, obrastao lišajevima.

Stećak br. 22, gotovo u potpunosti prekriven nanosom zemlje.

Stećak br. 23, sanduk, dimenzija: 180x100x45 cm, dosta popucalih ploha, obrastao lišajevima.

Stećak br. 24, sljemenjak s odvojenim postoljem, oboren, popucalih ploha, obrastao lišajevima.

Stećak br. 25, sanduk, popucalih ploha, obrastao lišajevima.

Na brežuljku Crljenac iznad Ravanjskih Vrata smještena je prahistorijska gradina. Pronađeni su ostaci suhozida i brojni ulomci keramike, kao površinski nalaz. Gradina je vjerovatno iz brončanodobnog perioda.¹¹

3. Dosadašnja zakonska zaštita

U Prostornom planu BiH do 2000. godine na području Kupresa kao spomenik III kategorije uvršteno je 20 lokaliteta nekropola sa stećcima (1077 stećaka) bez preciznije identifikacije.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Zemaljski muzej u Sarajevu, 50-tih godina prošlog stoljeća, započeo je sistematičnija istraživanja nekropola sa stećcima u Bosni i Hercegovini.

Šefik Bešlagić navodi da se na lokalitetu Ravanjska vrata (prolaz iz Vukovskog u Ravanjsko polje) nalazi skupina od 43 stećka (20 ploča, 20 sanduka i 3

¹¹ Borivoj Čović, (ur.), Arheološki leksikon BIH, TOM 2, Sarajevo: 1988, str. 175.

sljemenjaka), dobro obrađenih i postavljenih po pravcu sjeverozapad-jugoistok. Ukrašeno je 18 primjeraka, i to 5 ploča, 10 sanduka i 3 sljemenjaka. Najčešći motivi su vrpce i bordure, rozete, križevi i polumjeseci, a potom se javljaju biljne stilizacije u vidu ljiljana, scene lova i kola, ruka s mačem, 2 žene, čovjek s konjem, povijena lozica i tordiran kružni vijenac. Kamenolom za stećke bio je u neposrednoj blizini. Na Ravanjskim vratima, odmah zapadno od navedene nekropole, nalazi se nekropola na blagoj padini Crljenica, koja broji 25 stećaka (10 ploča, 8 sanduka i 7 sljemenjaka), orijentirani po oba glavna pravca. Ukrašeno je 15 primjera, i to 5 ploča, 5 sanduka i 5 sljemenjaka. Najbrojniji ukrasni motivi su u vidu rozeta, polumjeseca, kružnih vijenaca, križeva, ali se svojom obradom ističu turniri u arkadama i stilizirani ljiljani. Javljaju se još motivi povijene lozice s trolistovima, ruka, štit s mačem, bordure od cik-cak vrpce, predtava jelena i scena 2 ljudske figure u arkadama. Na Crljencu je i prahistorijska gradina.¹²

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na lokalitetu, dana. 01.10.2010. godine, ustanovljeno je sljedeće:

- Evidentirano je 68 stećaka obrađenih ovom odlukom ((Donja nekropola broji 43 stećka, a Gornja 25).
- Izvjestan broj stećaka gotovo u potpunosti utonuo.
- Izvjestan broj stećaka je prevrnut.
- Stećci su u lošem stanju, prekriveni u većoj mjeri biljnim organizmima (mahovinom i lišajevima) koja razara strukturu istih, tako da veći dio ukrasa više nije vidljiv (očuvan).
- Izvjestan broj stećaka je nagnut.
- Izvjestan broj stećaka tone.
- Nekoliko stećaka je gotovo amorfnu (struktura razorena biljnim organizmima).
- Izvjestan broj stećaka vidno oštećeno (pliće ili dublje napukli stećci, oštećene gornje plohe stećaka).

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima ("Službeni glasnik BiH", br. 33/02 i 15/03), Komisija donosi odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A) Vremensko određenje

B) Historijska vrijednost

C) Umjetnička i estetska vrijednost

- i. Kvalitet obrade,
- v. Vrijednost detalja,
- vi. Vrijednost konstrukcije.

D) Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)

- i. Svjedočanstvo o historijskim promjenama

¹² Šefik, Bešlagić. *Stećci*, kataloško-topografski pregled, Sarajevo: "Veselin Masleša", 1971, str. 123.

iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili maniru

E) Simbolička vrijednost

i. Ontološka vrijednost

ii. Sakralna vrijednost

v. Značaj za identitet grupe ljudi.

Sastavni dio ove odluke su:

- Imovinsko – vlasnička dokumentacija
- Fotodokumentacija:
- fotografije postojećeg stanja snimljene su 01. 10 2010. godine; fotografirao: Silvana Čobanov, dipl. arheolog (digitalnim fotoaparatom Canon 1000D),
- Tehnička dokumentacija:
- Kopija katastarskog plana, k.č 75/110, k.č. 3088/4 i k.č. 3088/5, Razmjera 1:6250, k.č. br. 2223, izdala 22.10 2010 i 23.09.2011. godine, Općina Kupres, Služba za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina;
- Izvod-prijepis posjedovnog lista, broj 270, k.o. Ravno, izdala 22.10.2010. godine Služba geodetskih i imovinsko-pravnih poslova, Odsjek za katastar i geodetske poslove, općina Kupres;
- zemljišnoknjižni izvadak broj 360, izdao Općinski sud u Livnu, Odjeljenje suda u Tomislavgradu, Zemljišnoknjižni ured.
- - Tehnički snimci postojećeg stanja dobra (skica nekropole i snimak stećaka); dana 01. 10. 2010. godine mjerili i snimali: arhitekta Arijana Pašić i dipl. arheolog Silvana Čobanov.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

1953. Basler, Đuro. *Kupres*, U Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. 8, Sarajevo: 1953.
1964. Bešlagić, Šefik. *Kupres, Srednjevjekovni nadgrobni spomenici*, Sarajevo: 1954.
1971. Bešlagić, Šefik. *Stećci*, kataloško-topografski pregled, Sarajevo: "Veselin Masleša", 1971.
1980. Redžić, Husref (ur.). *Prostorni plan Bosne i Hercegovine*, Faza „B“ – Valorizacija, Prirodne i kulturno-historijske vrijednosti. Sarajevo: Institut

za

arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje arhitektonskog fakulteta u Sarajevu, 1980.

1988. Čović, Borivoj (ur.), *Arheološki leksikon BIH, TOM 2*, Sarajevo: 1988.
1999. Petrinec, Maja. *Prapovijesno razdoblje, Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu*, Livno: 1999.
2009. Lovrenović, Dubravko. *Stećci, Bosansko i humsko mramorje srednjeg Vijeka*, Sarajevo: Rabic, 2009.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

Silvana Čobanov, diplomirani arheolog i profesor francuskog jezika i književnosti, saradnik za arheologiju u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika